

3 НАШОГО ЖИТТЯ.

Невтішна вітха.—Добрі і ліхі супротивники.—Про одного біографіста, невтішні вади та високу цінність спо.—Magister dixit.—Як магистер з свого кова вива та за чужого пересів.—Про письменство і письменників.—На біографічному постві.—Поліцейська компанія.—Біографічний завял і секрет Л. В. Дорошенка.—Секрет виявляється.—Аби баламути не шарисали.—Про високоулюблену ідею, аби кому треба за баламутию подкувати.

Відому свою автобіографію Драгоманову кінчав ждалми на те, що ні разу на віку не довелось йому стрінути доброго літературного супротивника, який би по правді переказав його думки і вже проти їх виступав. Доля, скаржана Драгоманову, послала мені раз-у-раз таких супротивників, які починали з того, що без церемоній перекручували мої думки, а кінчали надкелами на мою особу*. І зливаю на свій жаль утху бачав Драгоманов тільки в тому, що, справедливо, виходить, сама справа, який я служу, коли проти неї за стільки часу не знайшлися совістогорі супротивника*.

Вітха вітхого, але щось сидувале чується в ній. Занадто мала це вітха для шпоро, переконаного письменника. Адаже ж і без неї вірять він, що його справа справедлива, що правда на його боці, і тільки ця евідомість і дає йому сили служити своїй справі. Для такого письменника як-аргументum a contrario—цілком зайва вітха, на аразок якогось Хоми на безлюдді,—і певна річ, що кожний переконаний письменник амість неспотрібного йому Хоми воль би мати діло в справничого людяно, хотя б та людяна була й супротивником. Навіть більше: як-раз через те, що супротивник, але супротивник справдний, совістний, який би арозумів його думки і з ними, а не з власними вигадками воював, остроу, зате чесноу зброю. Нехай це й парадоксально, але для письменника один добрий супротивник більше варт, ніж леготв прихвального,—більше через те, що від такого супротивника багато дечого можна навчатися,—навчатися навіть у тому

разі, коли його аргументація не промоявляє тобі ні до розуму, ні до серця. Однак же те, що такий супротивник арозуміє тебе—це багато важить. А коли це він зумів влучно виказати безборонні місця у письменника і тим примушувати його на волю свою аргументацію переглянути, одкаштувати одне й послити інше, то ким безперечно тільки поможе письменникові, дасть йому змогу краще й виразити обставити дорогу йому позицію. Доброго супротивника, цього найкращого помічника, найбільш повинен собі бажати кожний переконаний письменник, бо це неодмінна умова для успіху—не тільки зверхнього, а й перед самим собою, того внутрішнього задоволення й самопевності, що може дати тільки перевірка на ділі, в боротьбі, своїх думок та аргументації. І пошукати не гріх такого супротивника.

Та знайти його дуже важко. Дуже рідко можна зустріти такого цілостого письменника, що мав би собі задоволення з бажаного помічника, і не самому Драгоманову судилося опустити гіркі думки та невтішну вітху голубити. Навчаче навмисне, посилає звичайно доля таких супротивників, од яких не вибереш наука. Це вже ніби такий закон світовий, що на його можна нарікати, але одмити не має спромоги. Во коли приятель людяна сама собі добрає до душі, то вороги сами знаходяться, сами переходять твою путь, і нема особу зробити з них добрих ворогів, щоб боротьба з ними давала не саме гірке розчарування та жалі, а справничу доду, не розмінну й не озлувану. Водиться з цим миритись і хіба в думках увягати собі, як би то добре було зустріти такого доброго супротивника. Про його й я завжди марив і коли б мав способ вибрати, то...

В усякому разі ні за що не вибрав би собі за супротивника—діля Володимира Дорошенка, що в ХІІІа. Л. Н. Вістника за 1911 р. надрукував критичну статтю, чи—краще сказати—акт обвинувачення про мою «Історію українського письменства». Але ж—він сам вибрався і, рад чи не рад,

а мущу про його говорити, хоч би й як неприємно було з таким супротивником розмовляти. Вувають випадки, коли треба перемагати свою дехит і заходити в розмову з людьми, які особито неспівні, але займають таке становище, що обминають його не годяться. Таке становище, здається мені, повинно належати критикові еданого у нас «товстого журналу»: як-не-як, а це ж персона, і дібне обличчя цієї перони не мене самого обходить, а й уох, кого з високостів кафедри своєї навчає д. Дорошенко.

Навчаче він насамперед мене, до того ж таким тоном, що мене забрала охота предиятися ближче до свого навчителя. Навчаче далі читачів «Л. Н. Вістника», а як не робить він мимом, скажу так, коштом, а не своїм власним, то знов же мущу троща одгородитись од свого навчителя й дати йому змогу в власним обличчям, не захиляючись за чужу синчу, вйти на ладу. Можу хіба переносити, що з де-яких причаи роблю це трохі запізнівшись.

Власне обличчя д. Дорошенка... Він безперечно його має—само обличчя хот в дрібниам, зате цілком індивідуальним рисам. До цього часу це автор кількох біографічних оглядів та рецензій, прикметних хіба з де-яких невизнач. які виданням органічно посила д. Дорошенка і з якими він не може собі дати ради. Так, цей автор біографічних оглядів та рецензій дуже любить посылити на свої праці, не тільки друковані, але й майбутні; любить стезити за чистоту української мови, любить випшувати чужі помилки і аживити учених слів та термінів. Звичайно, це не значить, що ті майбутні праці чим-небудь цікаві, як вивалять, що автор їх сам пише чистою мовою, не робить разом ще більших помилок, а учених слів та термінів уживає до ладу. Це просто неввіня вали, а вчеленіє—родь недуга*, і бек вально ні одної праці д. Дорошенка я не знаю таку, в якій не було б хоч одної з означених рис. Ще недавно, напр., дуже рознеслив мене

був соціальній «Л. Н. Вістник», коли я в йому вичитав Дорошенкову характеристику поети, «що баялять з «гіменом»*: необачні, вони й не гадають собі, що невоницють ошо нашогорі біографіста просячуть їх навіть за цим величчю-постачам, як думає д. Дорошенко, ділом... І все оце робить ваш автор біографічних оглядів та рецензій дуже суєтливо, а уявним науковцям на адресу авторів та разом з страшенно галертерським виглядом, з мною заклопотаного вчеленія, що з гори дивиться крізь окуляри на всяку дрібноту, що кошмашею ворухиться коло його ніг. Magister dixit, та й годі!

Звичайно, коли цей, за дозволом сказати, магистер баялять словами, яких азначив для його темне, або зваяють рекламу свої мергві і жині й венарождні праці та задовольня свою біографічну сверблячку—логі не тільки смішно. Але коли який задал праясненого біографіста звертає він на оцінку творів письменства, та ще й по таких виданнях, як «Записки Наукового товариства ім. Шевченка» або «Л. Н. Вістник», то—воля ваша—а тут вже не до сміху. Тут вже на плач може зібратись... (Во не тільки свої неввіняні вади задовольняє тут автор і не тільки свою нескладну фізіономію показує, а дає й денку рекомендацію тим виданням, у яких чужа надзвичайну критичну сверблячку виявляє. Взяти хоча б отой дотепний дослід!*) Забавний поетів: неж не для самого автора відгонять скакданомі, і мені зяється, що д. Дорошенком варту було б коли вже не себе пожалити, то хоч ті органи, що довіряють розсудивають йому свої сторінки. За д. Дорошенка мені баджує, а надр. «Л. Н. Вістника» таки шкода...

Зявлять літературне обличчя д. Дорошенка та згадаї його органіччя ваді, а вже наперед мід до якоїсь міри увияти собі зміст його уваг про «Історію українського письменства». І я не помиляюсь: д. Дорошенка в його статті я азнавощ стільки, що аж

знавато. Єсть тут і ціла купа бібліографічних уваг, і менторський тон, і мятаторські мєнери, і увага про мову, і згадаї про свою працю, що «буде колесом і десь надрукована». Єсть навіть свій «гімен», а який д. Дорошенко не кидав баялять на противі цілої статті, не уявляючи власне, що то штука така. Та єсть і дещо гірше, привидні не таке вже невизне, бо виявляє воно ще одну рису в літературному обличчі д. Дорошенка: він любить також не читати тих праць, про які береться писати.

Свою статтю починає д. Дорошенко, звичайно, з біографії і нею ж, звичайно, й кінчав. Вже на другій сторінці своєї статті він «мусть» закинути мені низку пропущок, з яких заводить тільки два: новелу Вокачю в українському перекладі XVII—XVIII віку та «Героніччя стихи о славных военахъ гдѣиствѣихъ воевъ заповорожкахъ», долаючи до цих аражків вначуллим тоном: «таких пропущоків в самої лише «К. Стар.» можна наєбрати доволі» («Л. Н. Вістник», 1911, кн. XII, 474). Не знаю, що ще шид тим загадкомим «доволі» кривлять, але знаю, що аражків нещасливо: сів д. Дорошенко вибрав нещасливо: про новелу Вокачю він міг-би знайти згадаї на стор. 68 і 134 моєї книжки, а про «Героніччя стихи»—на 107—108; а остачні завведено у мене навіть чималий уривок, на якому чиньмуть пам разом задрімало невспащє ошо д. Дорошенка. Так само отойє справа і з кінцевими біографічними увагами (стор. 508—509): більшоть того, що там негує д. Дорошенко як пропущки, він може знайти в моїй книзі: по відповідних розділах, коли завдесть собі праці пошукати. Я не хочу йому помагати й через те обертаюсь до інших уваг.

Коли вже так нещасливо встав д. Дорошенко з свого улюбленого біографічного кннина, то можна собі увягати, що за окаяні в нашим ілдоме творяться, коли він пробує на якогось вичого виного сігтя. Але він таки пробує, уперто пробує, хоч за кожним разом фатально опиняється верхи на своїй біографії й навіть мені не

*) «Л. Н. Вістник», 1912 р., кн. II, стор. 357.

раз радити на ній прохатися: „згляньте—каже—лаше до бібліографії Ів. Ем. Лєвицького“ (стор. 481). І от на своєму бібліографічному конячому під'їздить Д. Дорошенко до письменства і з своєї позиції починає оглядати його історію, порпалюється у кущі сповісного книжного мотухоу та вікому непотрібних, давно похованих і забутих авторів. Письменство для Д. Дорошенка—це всякий написаний чи задрукований кавапок паперу, всякий заволнений шпаргал, а письменник—кошаний, хто вміє перо в руках держати. Можете зрозуміти, яка історія? Виде, коли прикладає до письменства таку немудру мірку і скільки в такій високій позиції пропусків можна заважити! І д. Дорошенко заважає.

З скарбом мійоу справжнього ученого (ає я, каже, перший і не зовсім повно!) вимагає він од історика письменства, щоб той брав на увагу і Сомова в Ваненком, і „якогось Ос. М.“ з Ядмирським, і братів Карпенків і т. п. і т. п., аж до того російського справника, що видав торік українську книжку, аж до „хрунівських часописів а Ів. Руцький Селянин“,—„про москвофильство а вже й не гадуяю“ (стр. 491),—додає зовсім серйозно свята простота на бібліографічному конячому. Це все Ів. знадобилося, батче, на те, що „без уваги світ літератури не можна буде *колись* писати історію літератури (і) нашой доби“ (іб). Не опиняючись навіть над отим чудовим „колись“, мущу привазилося, що взагалі не розумію, для чого це накопичав д. Дорошенко своїх Сомових на Ядмирських і яка мені а них наука може бути. Треба ще додати, що роблячи це з кожного погляду непотрібне виконання мертвих тін, д. Дорошенко пробує ще іронізувати, псуєся в діло допору згаданого справника. „Торік,—писав д. Дорошенко,—одні іسرائня російський видав книжку своїх творів,—гадаю,—хитро шидоруге дотевній автор,—що тут уже й д. Ефремов спавсе і не вясиде в полдешській командії (стр. 492). „Откуда миб сіе?“—тільки і можу запятати, вислухавши

по ушківшу увагу, просто невіривну в устах людини, що не далі, як на попередній сторінці сама меше тагла („най-по, каже, загальне...“) а немеш почесу компанію „хрунівських часописів“ на тій підставі, що „колись“ без них не можна буде історії письменства писати. Звичайно, того, як „колись“ пишатиуть історії письменства, я не маю претензій угадувати і через те можу з чистим сумлінням пояснити всякі отаки пророчування на вченого д. Дорошенка. Але тут знов несподіванка. Він у своєму бібліографічному запалі не має жалю, і засоромивши мене тільки що „російським ісправником“, миття, а грацією жонглера, переоскарює... до Ібсена, Гамоула, Шекспіра і т. п. без ніякої, і знов посорамляє мене всяким, йому адеється, для мене незручними питаннями. „І скільки можна поставити таких питань!“ (стр. 493), глибоководно додає мій учений опонент. Дійсно: таким пляхом можна дійти аж до питання про гуау на носі у бая алжирського, але на віщо все те й я воно отосуються до історії українського письменства—це вже секрет д. Дорошенка.

Власне він пробує свій секрет приладно показати. Віс оті численні есеюкери в нетрії бібліографії робить він на те, „аби баламуцтво не ширлолося далі і з легкої руки д. Ефремова не вкорінювалося в широкій масі нашой публіки“ (стор. 489). А баламуцтво, яким я прогрівився—це та провідна ідея, що П я поклав в основу історії письменства. Увесь запал свого бібліографічного знання вложив д. Дорошенко, щоб мою помилку показати, всіх отих „псаруруків поганих вірш“ притягнув на мого сорамленія, на доказ того, що „а соціально-визвольною ідеєю стотье не так, як ми може хотіли ми“. „А ще це я й політичні ідеї,—додадується нагадати мені д. Дорошенко (стор. 480). Соціально-визвольна ідея, яку висуває д. Ефремов“...

Почкаєй-те-но, чоловіче добрий—де і коли „висуває“? Питання не зайве, бо ми вже бачили, що коли д. Дорошенко щось говорить, то це не зна-

чить, що так дійсно й є. Швидко чинави. Так воно і в данному разі. „Соціально-визвольної“ ідеї я не тільки не висуваю в історії письменства, а навпаки—од широго серця протестую проти такої дурниці. Але, як побачимо зраз, не я в ній і винен.

Значачію в передмові до історії українського письменства звязок між формами життя й громадських змаганів та письменством, а пробуюю як формулювати цей зв'язок. „Найперше громадське завдання, що червоною ниткою проходить крізь усю історію людскости—це виволоненія людини з уїх тах пуг і кайдагів, які накладено на всі форми людської істаування. В змаганні з тими формами, в боротьбі за свою індивідуальність особа людська кличе собі на допомогу всі засоби свого розуму і на першому місці серед тих засобів стотье раз-у-раз письменство. Отже *визвольна* ідея, знов така в найшаршому розумінні цього слова, повинна стати основою всякої літератури, підставою для діяльності кожної людини на цьому полі“ („Історія“... 10). Чи значить це, що я хоту все письменство, усіх часів і народів, обернути в якусь „соціально-визвольну“ прокламацію, як пориша за мене д. Дорошенко? Видати річ—ї, Вхопившись за слово „визвольний“, азувавши його вже від себе додатком „соціального“ й іронізуючи над „найширшим розумінням“ визвольного елементу, він просто забув до краю дочитати введєну цитату, що по ясеня, як саме розумію я той визвольний елемент.

Далі стотье так: „Новий *шуканочий* шлях для думки людської, робляючий астеролі форми, що не дають *духоу* людському *вижити* себе, *новим змістом*—одним елементом свободи, як каже академія Вєєвєвський, виволозняючи стержні до *кращого* і *помітнішого* життя“—письменство справляє незмірно ваги визвольну функцію“ (б). Здається мені, що я не тільки не „висуваю *соціально-визвольної*, як і *політично* визвольної, ідеї, а навпаки—всуваю П в те ширше виволоненія людини, як лю-

дини, що одно тільки може об'єднати, і справді на превеликий жах д. Дорошенка так об'єднує, подвоинюючи *письменників* з ріжними громадянськими поглядами в одно велике *письменство*. Для людей, що не бачать ліса за окремими деревами, що з окремими бібліографічних фактів не азурагі складати письменства—це чудно, не може навіть шисмо, але за Іхна обивательське, вульгарне розуміння визвольного елементу я не можу брати відповідальности на себе. Скажу вразніше—дійсний зміст письменства, аивольна в означеному розумінні вага його творів для людини не залежить зовсім ні від його громадянських оюглядів, ні від тих навіть тенденцій, які він сам хотів би в своїй творі вкладати. Єдина мірка тут—те провравання в душу людську і тим самим поширення сфери людських переживанія, збагачення форм людського істаування, яке залежить тільки від таланту письменника, не від чогось нішого. Справжній художник—а тільки такий і має право на місце в історії письменства—раз-у-раз скаже більше, ніж хотів сказати, часто навіть зовсім не те, що мав на думці сказати. Шекспір,—каже мені д. Дорошенко,—ворже ставився до народних рухів і тая ругу за дуама-орбляняками—нехай. Але той самий реакційний а теорійшого погляду письменник—служив усе такі *визвольню* людини. Його образи потерпів сферу людського життя повоявив багато дечого з того темного, що живе в душі людській, і збагачивши круг переживанія людини, вр били і до сі роблять життя П чистішим, кращим, вільшим. Достоевський,—знов заважає мені д. Дорошенко,—написав „Війсь“ та інші реакційні твори,—так.

Але той самий Достоевський дав нам і „Віддих людей“, і „Запаски назь мертвого дома“, і „Унїажєний а оскорбленїя“, де по-за всякими соціальними й політичними формулами поставив гасло просто людини, оправданія людської гідности. З другого боку, напр., Шевченко при всьому своєму соціальному й політично-

му радикализмом, миг же написав відому „а на громаду хоч наплюй: вона капуста головата“—то що-ж, і його а реакціонери д. Дорошенко поверне?

Певна річ, і не подумає. А вся штука в тому, що й тут за деревами він просто не побачив ліса; за окремими фактами з діяльности данних письменників не зрозумів—Іхного загального об'єдлччя, тоу письмення-кового „пафоса“, як мовляла в старовину, тїєї загальної ідеї, що об'єднує подлинки творів письменника в одне ціле, надає йому виразу індивідуальности. Як в історії письменства, так і в характеристиках подлинних письменників мене не бібліографія цікавить, а я раз отой „пафос“ загальніше—те, чим служать вони людскости тим то і мій я скавяти, що письменство служить виволоненю людини в тому ширшому розумінні, над яким даремо „голову до неба аволить драть наш пиварь волосий“, д. Дорошенко. Я знаю й без його, що бувають ще і воєні „справники“ в письменстві, і Іх страшена сила—далеко більше, ніж навіть бібліографія пам'ять д. Дорошенка може об'єчати. Але не через те вони не мають визвольного значення, що в поліції служили,—служив же в ній і Тобілевич, а Асєков напр., був шеєром, тоб-то поліційном літературом,—а просто через те, що те в письменстві, а тільки письменні люди а свєрблячюу до писання, і творя Іхні—не література, а макулатура, до якої можна прикласти другу аолозіву гайногою аформую Ніцше: „хорт би Іх а забрав і статистика“.

Статистика в письменстві—це бібліографія, в своїй сфері річ цілком поважана й потрібна. В ній д. Дорошенко маа-вільну руку нашпалювати в своїй шухляді усяких справників та наших „письменства рідного невдатних раків“. Проте й тут, „аби баламуцтво не ширилося“, він повинен би нашпалювати а де-якою обережністю, або хоч уважно читати те, про що береться писати. Далі побачимо, що не менш виразні зраки того, як уважно читає д. Дорошенко.

Сергій Ефремов.